

slavu in Varni, kjer se je ostanek kongresistov razšel na vse vetrove.

Za jugoslovenski del kongresistov je Varna vzbujala posebna čuvstva ne toliko radi bogatih arheoloških izkopanin v muzeju, ampak bolj kot skrajna vzhodna točka na svobodni jugoslovanski zemlji, katero obliva na zapadu sinji Jadran na vzhodu pa črni Pont. Ljubljana in Varna, dve jugoslovenski sestri, ki nalik na Pallas Ateno stojite na straži na skrajnih točkah slobodne jugoslovenske zemlje, obe enako lepi, obe enako veliki (70.000 duš).

Okolo 35 ur se je treba z brzovlakom voziti od Ljubljane do Varne in vedno se vozimo po svojem, kjer žive ljudje istega rodu, iste krvi in jezika. To treba da rodi v jugoslovenskih srcih zavest veličine in bodočnosti, če nas sreča pamet in se sporazumemo v vsem in vsečem. Ta narod da lahko vojsko nekaj milijonov in to junakov od oka, krepkih, zdravih neizčrpanih. In kultura bodočnosti! Nikjer na svetu nimajo toliko primitivnih začetkov materialne in duševne kulture kot pri južnih Slovenih in treba je samo vcepiti žlahtni sad na pripravljene lesnike in druge divjake, pa da dobimo vrt v katerem bo vonjalo pomešano cvetje orijenta in okcidenta, da se bo svet čudil. Take in enake misli in želje je vseboval govor dr. Nike Županića pri poslovilnem kosilu v Varni,* dne 20. septembra 1934. Govor, ki je bil sprejet od delegatov od varnskih meščanov s šumnim odobravanjem. V imenu mesta je pozdravil goste bizantinologe podžupan, g. Gerčo Gerčev, ki se je odzval dr. Županiću v jugoslovenskem tonu in je vpričo vseh prisotnih z njim izmenjal poljub narodnega bratstva.

* O obisku bizantinologov je poročal varnski dnevnik „Варненска Пошта“, god. XVIII., broj 5702, str. 5703, Varna 1894.

Dvajsetletnica niške deklaracije (1914 — 7. XII. — 1934).

Slovesna izjava srbske vlade pred Narodno skupščino dne 7. dec. 1914 je velik zgodovinski dan za Slovence in južno Slovenstvo v obče. Kako važno vlogo je pri tem dogodku dodelila usoda dr. N. Županiću, sedanjemu direktorju Etnografskega muzeja v Ljubljani, o tem piše »Jutro« (letnik XV., šte. 281, od 7. XII. 1934) sledeče: »Danes pred dvajsetimi leti, dne 7. decembra 1914., je tedanja srbska vlada slovesno izjavila pred Narodno skupščino, da je njen vojni cilj osvobojenje Srbov, Hrvatov in Slovencev, bratov po krvi in jeziku. Ta deklaracija je ogromnega pomena za našo nacionalno zgodovino, posebej še za zgodovino Slovencev. V nji se namreč prvič omenja osvobojenje Slovencev kot cilj v svetovni vojni. Ime Slovencev je prvič prodrlo v uradni mednarodni diplomatski svet, kjer je bilo poprej do malega neznano. Marsikateri diplomat je moral listati po leksikonih, preden je popolnoma razumel pomen te deklaracije, ki so jo brzovjavne žice razširile iz starodavnega Niša po vsem svetu.

Prva javna, službena izjava kraljevine Srbije o vojnih ciljih je proklamacija vrhovnega poveljstva srbske vojske z dne 4. avgusta 1914. Tu se poziva srbsko vojaštvo, naj stori svojo dolžnost v obrambi domovine Srbije in da naj zdrobi avstro-ogrske verige, v katere so vkovani bratje Srbi in Hrvati. Naštete so bile vse dežele, ki naj bi se osvobodile in spojile s Srbijo v eno državo. Imena Slovencev in slovenske zemlje v tej proklamaciji še ne najdemo.

Že štiri mesece pozneje je nastopil preobrat: v deklaraciji, ki jo je podala 7. decembra srbska vlada pred Narodno skupščino v Nišu, se omenjajo tudi Slovenci, in naša zemlja je bila vključena v bodočo Jugoslavijo, čije ustva-

Dr. Niko Županič.

ritev je postala vojni cilj težko preizkušene, a junaške Srbije.

Deklaracija z dne 7. decembra 1914 je pomenila pogumno in krepko gesto; zdelo se je, da je mali David zažugal ogromnemu Golijatu. V antantnih državah je vzbudila pozornost, politiki in vojaški krogi so pričeli po zemljevidih iskati obrisov bodoče države, ki naj se zbere okrog piemontske Srbije. Na Dunaju so seveda smešili in zaničevali pogumno niško deklaracijo. Ne pozabimo, da je ime Slovencev prvič prišlo v deklaracijo srbske vlade takrat, ko je na ruski in francoski fronti grmelo tisoče topov, ko je avstrijska vojska besno bombardirala Beograd in naskakovala Srbijo od Save in Drine!

Poslej so se zanimali za slovensko usodo v bližnji bodočnost poleg tujih specialistov pred vsem srbski politiki in državniki. Povprečen Srbijanec ni imel dotihdob pravega pojma o nas, mnogi so nas zamenjavali s Slovaki in celo srbski geografi so na začetku stoletja rabili o naših mestih nemška imena (Cilli, Görz itd.).

Kako je prišlo do tega, da so bili v niško deklaracijo sprejeti Slovenci, ki jih prva izjava Srbije o vojnih ciljih in o narodnem osvobojenju sploh ne omenja?

Zasluga za to gre našemu rojaku dr. Niku Županiću, ki je bival že dolgo pred vojno v Srbiji. Tretjega dne po odklonitvi avstro-ogrskega ultimata je dr. Županič odpotoval v Niš in budno zasledoval usodni razvoj vojnih in političnih dogodkov. Ko je v Nišu čital proglas vrhovnega poveljstva srbske vojske in opazil, da smo Slovenci popolnoma pozabljeni, se je nemudoma obrnil do ministrskega predsednika in zunanjega ministra Pašića. Ko je povedal Pašićevemu tajniku, da bi hotel govoriti z ministrskim predsednikom o Slovincih, mu je Pašić sporočil, da ga v tej zadevi ne more sprejeti, ker bi bila vsaka beseda o tem prezgodnja.

Dr. Niko Županič pa ni miroval. Skušal je prepričati svojega prijatelja, tedanjega prosvetnega ministra Ljubo Jovanovića, da je treba upoštevati tudi Slovence. Jovanović je bil vseučiliški profesor in zgodovinar, zato je dr. Županič upravičeno upal, da se bo zainteresiral za našo zadevo. Minister Jovanović je naposled res priznal, da Jugoslavija brez Slovencev ne bi bila Jugoslavija, in je obljubil svojo pomoč. Takoj nato je Županič pridobil za svoj načrt zgodovinarja in državnika Stojana Novakovića in njegovega kuma Ljubo Kovačevića, člana srbske akademije znanosti. Tudi ta dva znanstvenika in državnika sta poprej le slabo poznala položaj Slovencev.

Sedaj se je akcija za sprejem Slovencev v osvobodilne načrte srbske vlade že utrdila in razširila. Za njo so se po argumentih dr. Županića zavzemali Voja Veljković, Stojan Protić in slavni geograf Jovan Cvijić. Velika opora jugoslovenskega pokreta je bil tudi pomočnik zunanjega ministra Jo-

ca Jovanović, poznejši poslanik v Londonu. Z njim se je dr. Županič večkrat sestajal in mu dajal podatke o Slovencih. Tak njegov elaborat so potem prevedli v francoščino in angleščino ter ga dajali poslanikom in drugim diplomatskim uradnikom, ki so odhajali v Pariz in London ter v Ameriko. Seveda so dr. Županiču pomagali tudi srbski novinarji in drugi kulturni delavci, zlasti direktor takratnih »Novosti« Savčić in menih Kaleniškega samostana Milan Mitić, ki je spisal celo serijo člankov o Slovencih.

Skupnemu naporu in delu dr. Županića in novih prijateljev našega osvobojenja gre zahvala, da je naposled Nikola Pašić spoznal pomen Slovencev za bodočo Jugoslavijo in nas sprejel v vladno deklaracijo.

Izjava srbske vlade dne 7. decembra 1914, je začrtala politiki Srbije novo smer. Samo na tej osnovi se je mogel pozneje ustanoviti »Jugoslovenski odbor v Londonu«, ki je s podporo srbske vlade intenzivno deloval za osvobojenje in ujedinjenje vseh Jugoslovenov od Soče do Vardarja, od Jadrana do Dunava.

Za nas Slovence je bila deklaracija srbske vlade pred dvajsetimi leti eden največjih dogodkov v vsej naši zgodovini. Nakazala je pot v bodočnost, izpremenila upe in sanjarije naših najboljših mož v vojni program ene izmed vojskujočih se držav. Čeprav je Srbija izvršila ta zgodovinski program s pomočjo svojih močnih zaveznikov, je vendar bila moralna sila njene izjave pred dvajsetimi leti ogromna zlasti za Slovence, ki so bili v antantnih deželah neznani. Mejniki habsburškega cesarstva so se globoko potresli in nad našo zgodovinsko usodo je posinila zarja svobode.«

Za ta jubilej niške deklaracije se je zanimala širša javnost spominjajoč se dr. Županića, bivšega člana »Jugoslo-

venskega odbora v Londonu«. Tako ga je n. pr. občina Gradac v Beli Krajini izbrala dne 9. XII. 1934 za svojega častnega občana. »Jutro« (od 14. XII. 1934) poroča o tem: »Dr. Niko Županić — častni občan občine Gradac. V proslavo 20 letnice niške deklaracije je imel odbor občine Gradac v Beli Krajini v stari šoli v Podzemlju slavnostno sejo, na kateri je izvolil svojega rojaka, bivšega ministra dr. Niko Županića, ravnatelja etnografskega muzeja v Ljubljani, kot prvobornika za osvobojenje in ujedinjenje Slovencev s Srbi in Hrvati za svojega častnega občana. V šolski učilnici, kjer je dr. Županić prejemal prve nauke, je predsednik občine g. Peter Pezdirc razložil občinskim odbornikom veliki pomen niške deklaracije in zasluge dr. N. Županića. Na predlog gosp. župana je nato občinski odbor soglasno izvolil g. dr. N. Županića za častnega občana občine Gradac v Beli Krajini, da s tem dokumentira svoje priznanje in hvaležnost možu, nesebičnemu propagatorju jugoslovenstva v najtežjih zgodovinskih časih.«

Jože Rus, Kralji dinastije Svevladičev — najstarejši skupni vladarji Hrvatov in Srbov 454—614; 8°, str. 207, Univerzitetna tiskarna J. Blasnika nasl., Ljubljana 1931.

Naslovi pisanih del povedo njihovo vsebino na najkrajši način in kakor v našem primeru napoveduje avtor, bi imela biti dinastija Svevladičev najstarejša dinastija Hrvatov in Srbov v dobi 454—614 po Kr. S tem se napoveduje novost, naravnost senzacionalno odkritje na polju jugoslovenske zgodovine, ki v veliko draži radovednost strokovnjaka in povprečnega intelektualca. Določitev časa vladanja te do sedaj nepoznane dinastije na leta natančno pa stopnjuje radovednost do nestrpnosti, ker je doba jugoslovenske zgodovine V.—VII. stoletja temna zaradi